

Farkas Judit – Alberti Gábor¹

Az igéből képzett főnevek jelzős szerkezeteinek értelmezési lehetőségei

1. Bevezetés

Jelen tanulmány deverbális főnevekhez kapcsolódó jelzős szerkezetek értelmezési lehetőségeit tárgyalja.

A deverbális főnevek hibrid konstrukciók: az igék és a főnevek jegyeit bizonyos mértékig egyaránt hordozzák. Átmeneti kategóriájuk okán kétféle módon kapcsolódhatnak hozzájuk jelzői melléknevek. I. Bizonyos melléknevek alapjául (lásd pl. a *tegnapi*, *győri* alakokat az (1a’)-ben) a képzés bázisául szolgáló eredeti igei konstrukció megfelelő határozószói, illetve ragozott főnévi kifejezései szolgálnak (1a). II. Más melléknevek viszont a kimeneti főnévhez annak „saját főnévi jogán” kapcsolódnak (1b): az, hogy az (1b)-ben megjelölt személy magas és kék szemű, független attól, hogy az (1a)-ban említett eseményben milyen szerepet játszott (és hogy a beszélő számára amúgy ettől válik említésre méltóvá).

- (1) a. Péter *tegnap Győrben* megmasszírozta Ilit.
 a’. Ili *tegnapi győri* megmasszírozója
 b. ^(?)Ili *magas kék szemű* megmasszírozója

A jelzők értelmezési lehetőségeit erőteljesen befolyásolja az, hogy mit jelöl pontosan az adott főnév, amelyhez a jelző kapcsolódik (Laczkó 2000). Ha ugyanis az igéből képzett főnév háttérben egy komplex esemény áll egy egyszeri cselekvés egy meghatározott szereplőjére utalva (2a), akkor a mellette megjelenő jelzőknél az igei konstrukcióból származó értelmezés a preferált (2a’). Ha viszont az adott főnév egy egyszerű eseménytípusban tipikusan részt vevő szereplőt nevez meg (2b), akkor a főnévhez saját jogán kapcsolódó jelzői értelmezés (2b’’) az, ami egyértelműen könnyebben előhívható. Mindez összhangban van azzal a megfigyeléssel, miszerint a komplex esemény háttérű főnevek igeibek egyszerű eseményi háttérrel rendelkező megfelelőiknél, míg utóbbiak a főnéviség tekintetében „erősebbek” komplex esemény háttérű párjaiknál; erről a kérdéstről bővebben lásd Alberti és Farkas (2018) írását.

- (2) a. Ili *győri* megmasszírozója
 a’. ’az az illető, aki Győrben megmasszírozta Ilit’
 a’’. ’az az illető, aki (valahol) megmasszírozta Ilit, és amúgy Győrhöz kötődik (pl. ott lakik, onnan származik)’
 b. Ili *győri* masszöre
 b’. ’Győrben dolgozó masször, aki Ilihez valamilyen módon ebben a minőségében kapcsolódik (pl. ottani alkalmazottja, vagy az, aki ott szokta masszírozni)’
 b’’. ’Ili masszöre (bármilyen értelemben: pl. az alkalmazottja, vagy aki őt masszírozza), aki Győrhöz bármilyen módon kötődik (pl. onnan származik)’

A tanulmány a következőképpen épül fel. A második fejezetben három produktív magyar főnévképző esetében tekintjük át, hogy az így képzett főnevekhez kapcsolódó jelzőknek mi-

¹ A tanulmány megírását az NKFI FK-128518 projekt támogatta. Köszönettel tartozunk továbbá Dóla Mónikának a téma nemzetközi vonatkozásainak feltárásában nyújtott segítségével.

lyen értelmezési lehetőségei vannak. A harmadik fejezet a jelentésképzést megalapozó hálózatokat tárgyalja a szemantikus memóriában. A negyedik fejezetben javaslatot teszünk a szerkezetekhez tartozó szintaktikai reprezentációkra, amelyek meg tudják ragadni az egyes jelzői értelmezések közötti különbségeket. A tanulmányt rövid összegzés zárja (5. fejezet).

2. A deverbális főnevekhez kapcsolódó jelzők lehetséges értelmezései

Ebben a fejezetben három deverbális főnévtípussal foglalkozunk abból a szempontból, hogy a hozzájuk kapcsolódó jelzőknek milyen értelmezési lehetőségei vannak. A vizsgált három produktív főnévképző az *-Ás* (2.1.), az *-Ó* (2.2.) és a *-Vt(t)* (2.3.).

A konkrét szerkezetek tárgyalása előtt tekintsük át röviden, hogy a deverbális főnevek mellett jelzőként megjelenő kifejezéseknek milyen elemek felelnek meg a képzés alapjául szolgáló igei szerkezetekben. Amint azt az alábbi példásor mutatja, a jelzők (3b) alapjául rendre ragozott főnév, névutós konstrukció, valamint különféle képzőkkel ellátott, illetve képzetlen határozószók is szolgálhatnak.

- (3) a. Péter Győrben / [a vizsga után] / részegen / meztelenül / tegnap énekelgetett.
 b. Péternek a *győri* / [vizsga utáni] / *részeg* / *meztelen* / *tegnapi* énekelgetése mindenkit kiborított.

2.1. Az *-Ás* főnévképző

Az *-Ás* a legszélesebb körben produktív magyar főnévképző, amellyel komplex esemény (4a), illetve egyszerű esemény (4b) jelentésű főnevek képezhetőek.

- (4) a. Péternek *a műsor előtt való* énekelgetése mindenkit kiborított.
 b. Péternek az *állandó* énekelgetése mindenkit kiborít.

Míg azonban a komplex esemény jelentésű főneveket mindig az *-Ás* képzőnek az igei tőhöz való tapasztásával képezzük², addig az egyszerű esemény jelentésű főnevek esetében bizonyos esetekben a produktív műveletet blokkoló alakok jelennek meg. Az (5) példásor különböző blokkoló formákra mutat példát.

- (5) a. vadászik → vadászás ~ vadászat
 b. meggyilkol → meggyilkolás ~ gyilkosság
 c. megoperál → megoperálás ~ operáció
 d. szabotál → szabotálás ~ szabotázs
 e. csatázik → csatázás ~ csata

Amint az az alábbi példásorból kiderül, az *-Ás* képzős főnevek esetében, akár komplex esemény (6a), akár egyszerű esemény (6b) jelentéssel rendelkeznek, a hozzájuk társuló jelzők kivétel nélkül a képzés alapjául szolgáló igei konstrukcióból származnak. Az ilyen főnevekhez ugyanis eseményjelentésük révén csak olyan jelzők kapcsolódhatnak³, amelyek a megfe-

² Amint arra Laczkó (2000: 340) rámutat, létezik néhány olyan eset, amikor komplex jelentés mellett is egy blokkoló alak bukkan fel. Tipikusan az érzelmet jelentő igéknél találhatunk erre példákat: pl. *félelem* **félés* helyett vagy *gyűlölet* **gyűlölés* helyett.

³ Jelen cikk terjedelmi okok miatt nem tér ki az adott szerkezetekben megjelenő jelzők formájára, vagyis arra, hogy a *való*-t vagy az *-i* melléknévképzőt, illetve ennek pontosan melyik verzióját tartalmazza az adott konstrukció (6a-b), és milyen okok állnak ennek hátterében. A kérdésről részletesen lásd Laczkó (2000: 316–318), illetve Alberty és Farkas (2018: 198) írását. Az egymásnak megfeleltethető jelzői és határozói forma

elő – azonos jelölésű – igei konstrukciókban is megjelenhetnek (6c), és olyanok nem, amelyek ezen deverbális főnevekhez pusztán a főnéviségük révén társulnának. Összehasonlításképpen: a (2a”,b”) sorokban bemutatott, „a főnévhez saját jogán kapcsolódó jelzői értelmezések” abból adódnak, hogy a megfelelő (2a,b) jelzős szerkezetek egésze nem egy eseményt (vagy eseménytípust) nevez meg, hanem egy személyt (akinek annyi köze van egy eseményhez vagy eseménytípushoz, hogy annak egyik szereplőjeként azonosítatik).

- (6) a. Péter *tegnapi [étteremben való]* megoperálása jól sikerült.
 b. Péter *tegnapi étterembeli* operációja jól sikerült.
 c. Dr. Bartha tegnap az étteremben megoperálta Pétert.

Bár a cikk csak a melléknévi jelzők értelmezésével kíván részletesen foglalkozni, de ezen a ponton mindenképpen érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a komplex és az egyszerű esemény jelentésű *-As* képzős főnevek esetében eltér a birtokos lehetséges értelmezése. A komplex esemény jelentésű (6a) esetében Pétert csak úgy tudjuk értelmezni, mint akit megoperáltak, azaz ezen deverbális főnév birtokosa kötelezően azonos a bemeneti ige tárgyával (vagyis Páciens tematikus szerepű összetevőjével).⁴ Az egyszerű esemény jelentésű (6b) esetében azonban Péter nemcsak az operált beteg lehet, hanem az operáló orvos is, vagy például egy olyan személy, aki műtőssegédként vett részt az eseményen.

2.2. Az *-Ó* főnévképző

A magyarban az *-Ó* képzős deverbális főnév, amint arra Laczkó (2000: 372–405) rámutat, jelölheti a cselekvőt (7a), a cselekvés eszközt (7b), a cselekvés helyét (7c), illetve (a szerző szerint kérdéses produktivitással mellett) magát a szituációt (7d). Alberti és Farkas (2018, 329–450) részletesen tárgyalja az egyes típusokat különféle jellemzőiket alaposan górcső alá véve, de jelen cikk a (terjedelmi korlátokra való tekintettel) csak a cselekvő jelentésű *-Ó* képzős főnevekhez kapcsolódó jelzők értelmezési lehetőségeivel foglalkozik.⁵

morfológiai kapcsolatának általános kérdéskörében annyit szeretnénk még megjegyezni, hogy míg a (6a-b) típusokban (l. még (4a)) a jelzői formát jellemzi nagyobb morfológiai komplexitás, addig alapvetően „a magyarban a szereposztás éppen fordított irányú: [a melléknév] jelzőként jelöletlen marad (*a kék labdát*; az értelmezői helyzet kivételével: *a labdát, a kéket*) [...], határozóként viszont mindig jelölt (a megfelelő raggal: *szépen énekel, jól biciklizik*)” (Szűcs 1999: 98) – e tanulmány (3a) példabokrában a *részeg(en)* és a *meztelen(ül)* példázzák ezt). Az ellentétes jelölési stratégiára a német szolgál iskolapéldaként: „A melléknév a németben jellegzetesen kétarcú, mivel mondatbeli szerepköréhez igazodva deklinálódik (jelzőként [...]) vagy nem (állítmányként és határozóként [...])” (Szűcs 1999: 98). „A melléknév [...] a jelzői és határozói funkció szembeállításában is kettős viselkedésről tanúskodik; ezért a szintagmatagok semleges szórendje – a névszói és igei csoport transzformációi során is ellenőrizhető módon – jellegzetesen különbözik a két nyelvben: *gyors futás* – [*ő*] *gyorsan fut*; *schneller Lauf* – *er läuft schnell*. E példákkal kapcsolatban a morfológiai jelölés fordítottágát már említettük [a *schnell* ’gyorsan’ határozói alakhoz képest a jelzői megfelelő egy *-er* (hímnemű) egyeztető toldalékot tartalmaz]” (Szűcs 1999: 134).

⁴ Amint azt Laczkó (2000: 309–310) részletesen kifejti, a komplex esemény jelentésű deverbális főnevek birtokosa mindig egyértelműen azonosítódik a bemeneti ige vonzatkeretének egyik kitüntetett argumentumával. Amennyiben tárgyas ígéről van szó (mint (6a) esetében is), akkor a birtokos a bementi ige tárgyával azonos kötelezően, míg tárgy hiányában a bementi ige alanyával azonosítjuk (i).

- (i) a. Péter hozzászólta a témához.
 b. Péternek a témához való hozzászólása mindenkit megdöbbentett.

⁵ Azon cselekvés helyét jelölő *-Ó* képzős főnevek, melyek komplex eseményi háttérrel rendelkeznek, meglehetősen periférikusak a nyelvben. Csak „idézőjeles stílusban” beszélhetünk mondjuk *Péterék tegnapi vizsga utáni hangulatos sörözőjé-*ről, ahol a söröző nem egy ekként ismert hely, csupán egy padokkal körülvett asztal egy parkban, ahol Péterék a megnevezett időszakban sörözéssel ünnepelték meg a sikeres vizsgát (e komplex esemény szolgáltatója tehát ez esetben a jelzők értelmezését).

- (7) a. író, autószerelő, rendezvényszervező
 b. ásó, nyomtató, törülköző
 c. temető, ivó, söröző
 d. esküvő, találkozó, lakásavató

Amint arra már a bevezetés (2) példasora kapcsán rámutattunk, a cselekvő jelentésű *-Ó* képzős deverbális főnevekhez mindkétféle típusú jelző hozzátehető. Megjelenhet tehát mellette olyan jelző, mely a képzés alapjául szolgáló igéhez kapcsolódik (természetesen némiképp eltérő formában, lásd a (3) példasorhoz fűzött kommentárokat), másrészt olyan jelzővel is bővíthető, mely a „kimeneti” főnévhez annak saját jogán társul. Ezt illusztrálja az alábbi (8) példasor is. (8a) esetében a *tavalyi* nyilvánvalóan csak a bemeneti *masszíroz* igéhez képest értelmezhető, azaz hogy a masszírozás történt tavaly. A *dunántúli* jelzőhöz ezzel szemben kétféleképpen is társíthatunk jelentést: egyrészt értelmezhetjük a bemeneti igéhez képest, azaz úgy, hogy a masszírozás történt a Dunántúlon; de az is elképzelhető, hogy a szóban forgó masszírozó kapcsolható valamilyen módon ehhez a tájegységhez, mondjuk akképp, hogy ott született. A *finnországi*, illetve a *finn* melléknevek első látásra azt sugallják, hogy ugyanarról van szó, de érdekes módon (az országnevekre általános érvényes értelmezési módszer szerint) a *finnországi* jelzőt csak a bemeneti igéhez képest tudjuk értelmezni (vagyis hogy a masszírozás zajlott ebben az országban), míg a *finn* jelzővel csak az illető személy nemzetiségére utalhatunk, amit tehát a főnév saját jogán kap.⁶

- (8) a. Ili *tavalyi* / *dunántúli* / *finnországi* / *finn* megmasszírozója
 b. Ili *tavalyi* / *dunántúli* / *finnországi* / *finn* masszőre

Ami az egy adott cselekvés tipikus szereplőjét megnevező (8b) példát illeti, az értelmezések hasonlóan alakulnak. A *tavalyi* és a *finnországi* csak a masszírozás viszonylatában értelmezhetőek, vagyis hogy tavaly, illetve Finnországban történt az egy vagy több masszírozás; a *finn* csak a masszőr nemzetiségére utalhat, tehát ez a jelző csak a főnévi kimenethez társulhat csak; míg a *dunántúli* mindkétféle értelmezéssel rendelkezhet.

Jegyezzük meg, hogy az *-Ó* képzős deverbális főnevekre is igaz, amit az *-Ás* képzős főnevek kapcsán már említettünk: jelesül az, hogy az ilyen főnevekhez kapcsolódó birtokos értelmezési lehetőségei eltérnek a komplex esemény háttérű és az egyszerű esemény háttérű főnevek esetében. Míg a (8a) példában Ili csak úgy értelmezhető, hogy ő az, akit megmasszíroztak, addig a (8b) példában ezen az értelmezésen kívül az is lehetséges, hogy Ili az adott masszőr munkaadója volt tavaly, vagy jelenleg is foglalkoztatja a Dunántúlon, illetve Finnországban.

Jövőbeli (tesztelést igénylő) kutatási területként vetjük fel a következőt: mivel a városnevek a (2) példasor alapján mind a bemeneti igéhez való viszonylatban, mind a kimeneti főnévhez tartozó bővítményként értelmezhetőek, előállhatnak olyan helyzetek, amikor egy ilyen deverbális főnévhez két helynevet jelentő melléknév is társul (9). Sőt további érdekességet jelent az, hogy ezen melléknévek sorrendje sem látszik kötöttnek az első körkérdéseink alapján. (9a) ugyanis megnevezhet egy olyan pécsi kötődésű embert, aki Győrben egyszer megmasszírozta Ilit, de úgy is értelmezhetjük, hogy olyan győri kötődésű valakiről van szó, aki Pécsen masszírozta meg a szóban forgó hölgyet. A szabad jelzői sorrendet az is alátámasztja, hogy mind (9b), mind (9b') grammatikus főnévi konstrukció. Ezen szerkezetekben a *portugál* egyértelműen a főnévhez saját jogán hozzájáruló jelzőként van jelen (az imént tárgyalt országokkal kapcsolatos értelmezések alapján), és ebből következően a *komáromi* melléknévhez az

⁶ Érdekes párhuzam a Kratzer-féle (1995) predikátumkategorizálással: az „igei értelmezésű” jelzők esemény szintű predikátumként (*stage-level predicate*) funkcionálnak, míg a „főnévi értelmezésűek” egyén szintűként (*individual level predicate*).

az értelmezés társítható legkézenfekvőbb módon, hogy ott történt az ominózus masszírozási esemény. Ami az analóg példákat illeti egyszerű esemény háttérű -*Ó* képzős főnevekkel (9c-d'), csak nagyon speciális kontextusban lehetünk képesek értelmezni az olyan több jelzős szerkezeteket, ahol a jelzők formája nem dönti el, hogy melyik jelző értelmezendő a (tipikusan rendszeres) masszírozásból kiindulva (9c); könnyebb az értelmezés, ha legalább az egyik jelző esetében egyértelmű a „főnévi jogú” értelmezés (9d-d').

- (9) a. Ili *pécsi győri* megmasszírozója
 b. Ili *komáromi portugál* megmasszírozója
 b'. Ili *portugál komáromi* megmasszírozója
 c. ^{??}Ili *pécsi győri* masszőre
 d. ^(?)Ili *komáromi portugál* masszőre
 d'. ^(?)Ili *portugál komáromi* masszőre

2.3. A -Vt(t) főnévképző

A -Vt(t) toldalékkal kétféle jelentésű főnevet lehet képezni, amint azt Alberti és Farkas (2018: 450–501) részletesen tárgyalja. Az így létrejövő deverbális főnév rendelkezhet egyrészt esemény jelentéssel (10a), mely esetben kissé archaikus színezettel bír; másrészt megnevezhető általa a képzés bemenetül szolgáló ige Páciensi argumentuma (10b).

- (10) a. Amerika felfedeztével megváltozott a világ.
 b. Kedvelem Péter felfedezettjét.

Ami az ezen főnevekhez kapcsolódó jelzők értelmezési lehetőségeit illeti, az esemény jelentésű -Vt(t) főnévhez csak olyan melléknévi jelzők kapcsolódhatnak, amelyeket a bemeneti igehez való viszonyuk alapján értelmezhetünk (11). Ez nem meglepő annak fényében, hogy a szintén eseményjelentésű -*As* főnevek esetében is ugyanezt tapasztaltuk; lásd a (6) példasort a 2.1. alfejezetben.

- (11) Amerika 1492-es / váratlan felfedeztével megváltozott a világ.

Amennyiben viszont a -Vt(t) képzős deverbális főnév a képzés bemenetül szolgáló ige Páciensi argumentumát fejezi ki, és komplex esemény háttérű, akkor mindkétféle típusú jelző kapcsolódhat hozzá. Megjelenhet tehát mellette olyan melléknév, amelyet a bemeneti igehez képest értelmezhetünk; ez alapján (12a) esetében a felfedezés tegnap, illetve Győrben történt. És állhat mellette olyan melléknév is, amely a kimeneti főnévhez annak saját főnévi jogán kapcsolódik; például (12b) esetén a felfedezett személy győri illetőségű (mondjuk születése alapján), kék szemű vagy finn nemzetiségű.

Amennyiben a -Vt(t) főnév egyszerű eseményi háttérrel rendelkezik, akkor mellette sokkal természetesebben jelennek meg azok a melléknevek, amelyek a főnévhez saját jogán kapcsolódnak (12d); azon jelzők, melyeket a bemeneti igehez képest értelmeznénk (azaz hogy tegnap, illetve Győrben vádolta meg az illető személyt Ili), meglehetősen mesterkélt hangzának (12c).

- (12) a. Találkozni fogok Ili *tegnapi* / *győri* felfedezettjével.
 b. Találkozni fogok Ili *győri* / *kék szemű* / *finn* felfedezettjével.
 c. [?]Találkozni fogok Ili (*kedvenc*) *tegnapi* / *győri* vádlottjával.
 d. Találkozni fogok Ili (*kedvenc*) *győri* / *kék szemű* / *finn* vádlottjával.

Ami a szerkezetekben megjelenő birtokosok lehetséges értelmezéseit illeti, az eddig megfigyelttel összhangban a komplex esemény háttérű főnév birtokosa csak egyféleképpen értelmezhető, mégpedig úgy, hogy ő a cselekvés Ágense. Ennek megfelelően (12a-b) esetében Ili csak az a személy lehet, aki felfedezte az adott illetőt. Az egyszerű eseményi háttérrel rendelkező $-Vt(t)$ főnevek (12c-d) birtokosa viszont a vádló személyén kívül úgy is értelmezhető, hogy Ili például egy jogi világot tematizáló valóságshow-t néz, és ezen műsorból a kedvence az itt megnevezett személy.

3. A jelentésképzést megalapozó hálózatok a szemantikus memóriában

Péter operációja (2.1.), *Ili masszőre* (2.2.) – ezen birtokos szerkezetek minőségjelzőkkel kibővített változatainak az adott alfejezetekben többféle potenciális jelentést tulajdonítottunk. Ebben a szakaszban arról adunk számot, hogy a hallgató hogyan juthat el e jelentésekhez.

Alberti és Nóthig (2015) Leiss (2014) érvelésére támaszkodva olyan elméleti hálózatok feltételezésére alapozza a magyarázatot, amelyek az epizodikus memóriában tárolt „történektekből” indul ki – olyanokból, amelyeket a (13-14)-ben mutatunk be Parsons (1990) eseménylogikai jelölési rendszerének segítségével. A lexikai és/vagy enciklopédikus tudást halmozó emberi elme e „történektek” (újra és újra felbukkanó változatai) alapján olyan másolatokat készít a szemantikus memória számára, amelyben a referensek már szereplők helyett lényegében térből és időből kiszakított szerepeket jelölnek. Az említett hálózatiság az azonosítható szerepeken alapul: ’szomszédosnak’ definiálhatunk két absztrakt eseményt vagy állapotot (alább e és s változatai jelölik ezeket), ha kifejtésükben található azonos szerep. A hallgató úgy társít jelentést különféle szintagmákhoz, hogy a szintagma feje által aktivált eseményszerűségről kiindulva azok szomszédjaiban próbálja megtalálni a szintagma többi elemének a szerepét, rekurziós továbblépésekre bízva a kalkulációs folyamatot annak sikeres kiteljesedéséig.

- (13) a. operál(e, r', r''): [az e esemény az a cselekvés, hogy r' megoperálja r''-t]
 b. operáció(s, e): [az s állapot az az állapot, hogy e operációnak minősíthető]
 c. segédkezik(e1, r1, e): [az e1 az a cselekvés, hogy r1 segédkezik az e tevékenység lebonyolításában]
 d. tetszik(e2, r2, e): [az e2 az az érzelmi viszonyulás, hogy r2-nek tetszik az e esemény]

Hogy miben különbözik a komplex esemény háttérű főnévi jelentés az egyszerű esemény háttérűtől, azt a konkrét példákon szemléltetjük. A *Péter megoperálása* kifejezésben Péter szerepe csakis a (13a) elsődlegesen aktiválódó eseményszerűségben rögzített r'' Páciensi szerep lehet (rajta hajtják végre a műtétet). A *Péter operációja* kifejezés esetében viszont nincs ugyan kizárva (sőt nyilván könnyen elérhető jelentésváltozatként aktiválható), hogy a birtokos a (13a)-ban szereplő r' Ágens (a műtő orvos) vagy r'' Páciens, de a ’szomszédos’ (13c-d)-beli eseményszerűségek is szolgáltatják a birtokosi szerepet. Így „juthatunk el” a műtéti segéd-személyzet tagjaiig (13c) vagy akár egy olyan valóságshow nézőiig, akik adásról adásra műtétet csodálnak meg (13d).

Hasonlóképpen, *Ili megmasszírozója*-ban csakis azt a (14a)-beli r' szereplőt tisztelhetjük, aki megmasszírozta Ilit, ezzel szemben az *Ili masszőre* konstrukció esetében Ili – függően attól, hogy a szövegkörnyezet mit támogat – éppúgy lehet újra csak az, akit jól meg szoktak masszírozni (14a), mint az, aki masszázsszalonokat üzemeltet (14c), vagy – ezúttal masszőröket versenyztető – valóságshow-t néz (14d).

- (14) a. masszíroz(e, r', r''): [az e esemény az a cselekvés, hogy r' megmasszírozza r'' -t]
- b. masszőr(s, r'): [az s állapot az az állapot, hogy r' masszőr]
- c. alkalmaz($e1, r1, r', e$): [az $e1$ az a cselekvés, hogy $r1$ alkalmazza r' -t az e tevékenységre]
- d. tetszik($e2, r2, e$): [az $e2$ az az érzelmi viszonyulás, hogy $r2$ -nek tetszik az e esemény]
- e. Ili pécsi masszőre
- e'. *olyan illető, aki fél-félállásban Pécssett és Harkányban masszőrködik, és Ilit, aki Pécssett és Szigetváron masszíroztatja magát, Szigetváron masszírozza
- e''. *olyan illető, aki fél-félállásban Pécssett és Harkányban masszőrködik, és akit Ili, aki Pécssett és Szigetváron üzemeltet masszázsszalont, Szigetváron alkalmazza

A minőségjelző nagyfokú értelmezési szabadsággal társul a birtokos szerkezethez. A (14e) főnévi kifejezés például nemcsak olyan Ilit masszírozó személyre utalhat, aki Ilit Pécssett szokta masszírozni, hanem olyanra is, akinek származási vagy lakhelye Pécs. Vagy ha Ili által alkalmazott masszőrrel van szó, akkor sem egyértelmű, hogy a *pécsi* jelző éppen az alkalmazási helyre utal; ezúttal is utalhat a masszőr származási vagy lakhelyére. Azt tekinthetjük ki-zártnak, hogy ugyanaz az eseményszerűség adja meg a jelzői és a birtokosi értelmezést (mint az Ilit Pécssett masszírozó vagy Ili által a pécsi szalonban foglalkoztatott masszőrváltozatok esetében), de a (13e'-e'')-ben megadott eltérő módon. Ha tehát úgy értelmezzük a (13e)-t, hogy Ilit masszírozza az illető és Pécssett masszőrködik, akkor már egyértelmű, hogy Ilit Pécssett masszírozza. Ha pedig úgy értelmezzük a (13e)-t, hogy Ili alkalmazottja az illető és van Pécssett alkalmazottjai, akkor már egyértelmű, hogy az adott masszőr Pécssett áll Ili alkalmazásában.

A hálózati szomszédosság alapján juthatunk el az olyan szerkezetek sokféle értelmezéséig is, amelyek főnévi feje nem igéből lett képezve (Alberti 1992). Annyi a különbség, hogy ilyenkor nem egy igével kifejezhető esemény képezi az elsődlegesen elérhető jelentést, hanem például a megnevezett tárgy elsődleges használati funkciója – amennyiben van ilyen. A ház arra való, hogy lakjunk benne (15b), *Ödön háza* tehát jelentheti azt a házat, ahol Ödön lakik. De egy ház tulajdonként is szolgál (15c), Ödön tehát a tulajdonosa is lehet. Tervezés révén jön létre (15d), így hát tervezőként is „birtokolható”; de itt is szóba jöhet egy olyan műsor, ahol házakat választhat valaki a kedvencének (15e). Két lépésben (15f-f'), de ahhoz az emberhez is eljuthatunk, aki az adott ház kukáiban turkálva próbálja biztosítani a mindennapi betevő falatját.

- (15) a. ház(s, r): [az s állapot az az állapot, hogy az r entitás (egy) ház]
- b. lakik($s1, r1, r$): [az $s1$ az az állapot, hogy $r1$ az r -ben lakik]
- c. birtokol($s2, r2, r$): [az $s2$ az az állapot, hogy $r2$ az r -et birtokolja, annak tulajdonosa jogi értelemben]
- d. tervez ($e3, r3, r$): [az $e3$ az az esemény, hogy $r3$ megtervezi r -et]
- e. tetszik($e4, r4, r$): [az $e4$ az az érzelmi viszonyulás, hogy $r4$ -nek tetszik az r]
- f. kukája($s5, r5, r$): [az $s5$ az az állapot, hogy az $r5$ kukájaként funkcionál az r -nek]
- f'. turkál($e5', r, r5$): [az $e5'$ az az esemény, hogy r turkál az $r5$ -ben]

4. Szintaktikai reprezentáció

Ebben a részben olyan szintaktikai reprezentációkat mutatunk be, amelyekkel egyrészt megragadhatóak a komplex eseményi, illetve egyszerű eseményi háttérű deverbális főnevek szerkezetei között az előző fejezetekben áttekintett különbségek, másrészt az ilyen főnevekhez kapcsolódó különféle jelzői értelmezésekről is számot lehet adni. Másféle reprezentációt ja-

vaslunk tehát azokhoz a jelzőkhöz, melyeket a főnév képzéséül szolgáló igei bázishoz képest értelmezzünk, és azokhoz, amelyek a főnévhez annak saját főnévi jogán társulnak. A szintaktikai reprezentációk kapcsán e cikkben csak a releváns pontokat emeljük ki⁷; a további részletek iránt érdeklődő olvasót Farkas, Szabó és Alberti, illetve Alberti és Farkas megjelenés előtt álló tanulmányához utaljuk.

Az első két ábra (17a-b) a korábban (2a)-ként megadott, itt (16a)-ként megismételt komplex eseményi háttérű -*Ó* képzős deverbális főnévnek a szerkezetét mutatja. A (17a) ahhoz a jelentéshez van rendelve, amikor a *győri* jelzőt az igei bázishoz képest értelmezzük (16b), míg a (17b) ábra azt a szerkezetet mutatja, amikor ugyanez a jelző a *megmasszírozója* főnévhez annak saját főnévi jogán kapcsolódik (16b').

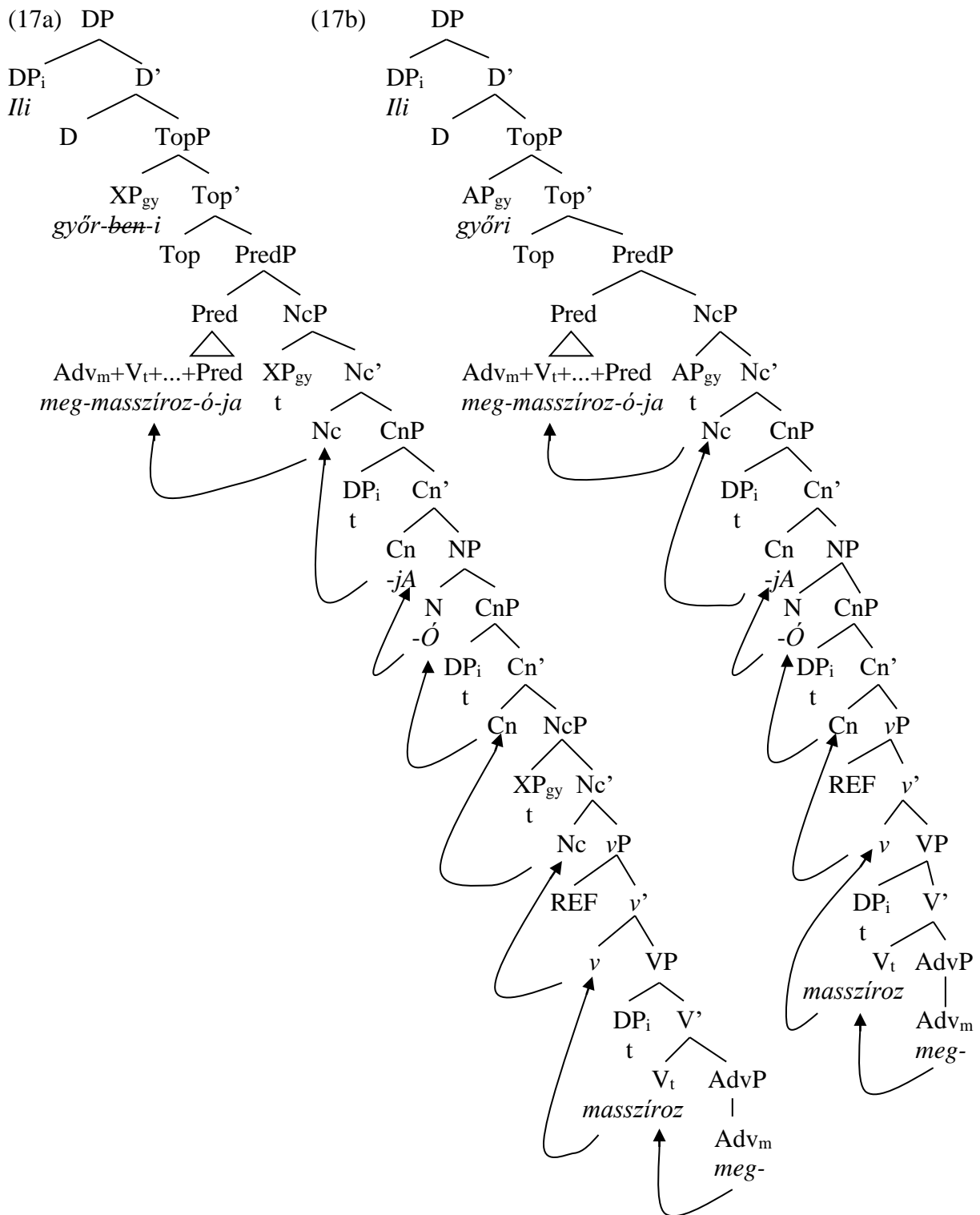
- (16) a. Ili *győri* megmasszírozója
 b. 'az az illető, aki Győrben megmasszírozta Ilit'
 b'. '?az az illető, aki (valahol) megmasszírozta Ilit, és amúgy Győrhöz kötődik (pl. ott lakik, onnan származik)'

Ha összevetjük egymással a (17a-b) ábrákat, azt láthatjuk, hogy egyetlen ponton van közöttük különbség. A *győri* jelzőt (17a) esetében a deverbális főnévhez tartozó szerkezet igei zónájában bázisgeneráljuk így ragadva meg annak kapcsolódását a képzés alapjául szolgáló igéhez, és innen mozgatóssal kerül a főnévi zónába, ahol először a Φ zónában jelenik meg a grohmanni (2003) elvek alapján, majd egy belső topikalizációnak köszönhetően Ω zónába mozog. Ezzel szemben (17b) esetén a jelzőt a deverbális főnévi szerkezet főnévi zónájában bázisgeneráljuk így jelezve azt, hogy ezt a szabad bővítményi elemet a főnév saját jogán kapta. Ez utóbbi esetben kötelező az imént leírt belső topikalizáció, hiszen melléknév nem maradhat a főnévi fej mögött (18b), míg ha az igei bázishoz képest értelmezzük a jelzőt, akkor az kiolvasható a főnévi fej mögött is az eredeti alakjában (18a).

- (18) a. [Ili megmasszírozója Győrben] egy kifejezetten kedves férfi volt.
 b. *[Ili megmasszírozója győri] egy kifejezetten kedves férfi volt.

Ebből adódik, hogy a két ábrán más-más szintaktikai kategória van hozzárendelve magához a jelzőhöz. (17b) esetében a jelző AP-ként jelenik meg a szerkezetben, hiszen egy főnévhez szintaktikailag ebben a pozícióban melléknévi kifejezések tudnak kapcsolódni. Abban az esetben viszont, amikor a *győri* jelzőt az igei bázishoz képest értelmezzük, számára egy szintaktikailag alulspecifikált XP kategóriát javasolunk a következő okból. A képzés alapjául szolgáló igei szerkezetbe nem melléknévként lép be ez az elem, hanem ragozott főnévként (valaki *Győrben* megmasszírozta Ilit), de ez a forma a kimenet főnéviségével nem kompatibilis. Mivel a jelzősítéshez egy *-i* képző tőhöz való kapcsolására van szükség, onnan a *-ben* inesszívuszi ragnak törlődnie kell, hiszen esetrag után nem jelenhet meg képző. Amint azt az alábbi (19) példaszor mutatja, ugyanaz a kimenet (19d) több különböző rag törlődésével is előállhat (19a-c).

⁷ A cikkben szereplő ábrák transzformációs generatív keretben készültek. Fu és munkatársai (2001) munkái alapján azt feltételezzük, hogy egy deverbális konstrukció mélyén egy igei szerkezet épül ki, majd erre épül rá egy főnévi struktúra. Mindegyik ábra megfelel Grohmann (2003) fáziselméletének, és ez alapján mind az igei, mind a főnévi ciklus három részből áll: egy Θ zónából (melyben a tematikus szerepek kiosztása történik), egy Φ zónából (melyben az egyeztetési viszonyok kódolódnak, valamint ebben a tartományban bázisgenerálódnak a szabad bővítmények is), valamint egy Ω zónából (amelyben az adott elemek operátorfunkcióit lehet megjeleníteni). A mozgásokat az Antilokáció Elve szabályozza olyan módon, hogy egy adott elem sem túl messzire, sem túl közelre nem mozoghat kiinduló pozíciójához képest; egy elem egy adott fázison belül csak Θ -ból Θ -be, vagy Θ -ból Ω -ba mozgatható, míg ciklusok között Θ -ból Θ -ba, Φ -ból Φ -be vagy Ω -ból Ω -ba történhet mozgás.

- (19) a. hajózás a Földközi-tengeren
 b. halak a Földközi-tengerben
 c. napozóágyak a Földközi-tengernél
 d. földközi-tengeri hajózás / halak / napozóágyak

A szóban forgó bővítmény alakjának specifikálódását Sigurdsson (2009) munkáját alapul véve úgy írhatjuk le, hogy a hangtani kiolvasás „intelligens”, azaz annak megfelelően rendel hangalakot egy adott elemhez, hogy azt melyik zónában olvassa ki.⁸

A második két ábra (21a-b) a korábban (2b)-ként megadott, itt (20a)-ként megismételt egyszerű eseményi háttérű -*Ó* képzős deverbális főnévnek a szerkezetét mutatja. A (21a) ahhoz a jelentéshez van rendelve, amikor a *győri* jelzőt az igei bázishoz képest értelmezzük (20b), míg a (21b) ábra azt a szerkezetet mutatja, amikor ugyanez a jelző a *masszőr* főnévhez annak saját főnévi jogán kapcsolódik (20b').

- (20) a. Ili *győri* masszőre
 b'. 'Győrben dolgozó masszőr, aki Ilihez valamilyen módon ebben a minőségében kapcsolódik (pl. ottani alkalmazottja, vagy az, aki ott szokta masszírozni)'
 b''. 'Ili masszőre (bármilyen értelemben: pl. az alkalmazottja, vagy aki őt masszírozza), aki Győrhöz bármilyen módon kötődik (pl. onnan származik)'

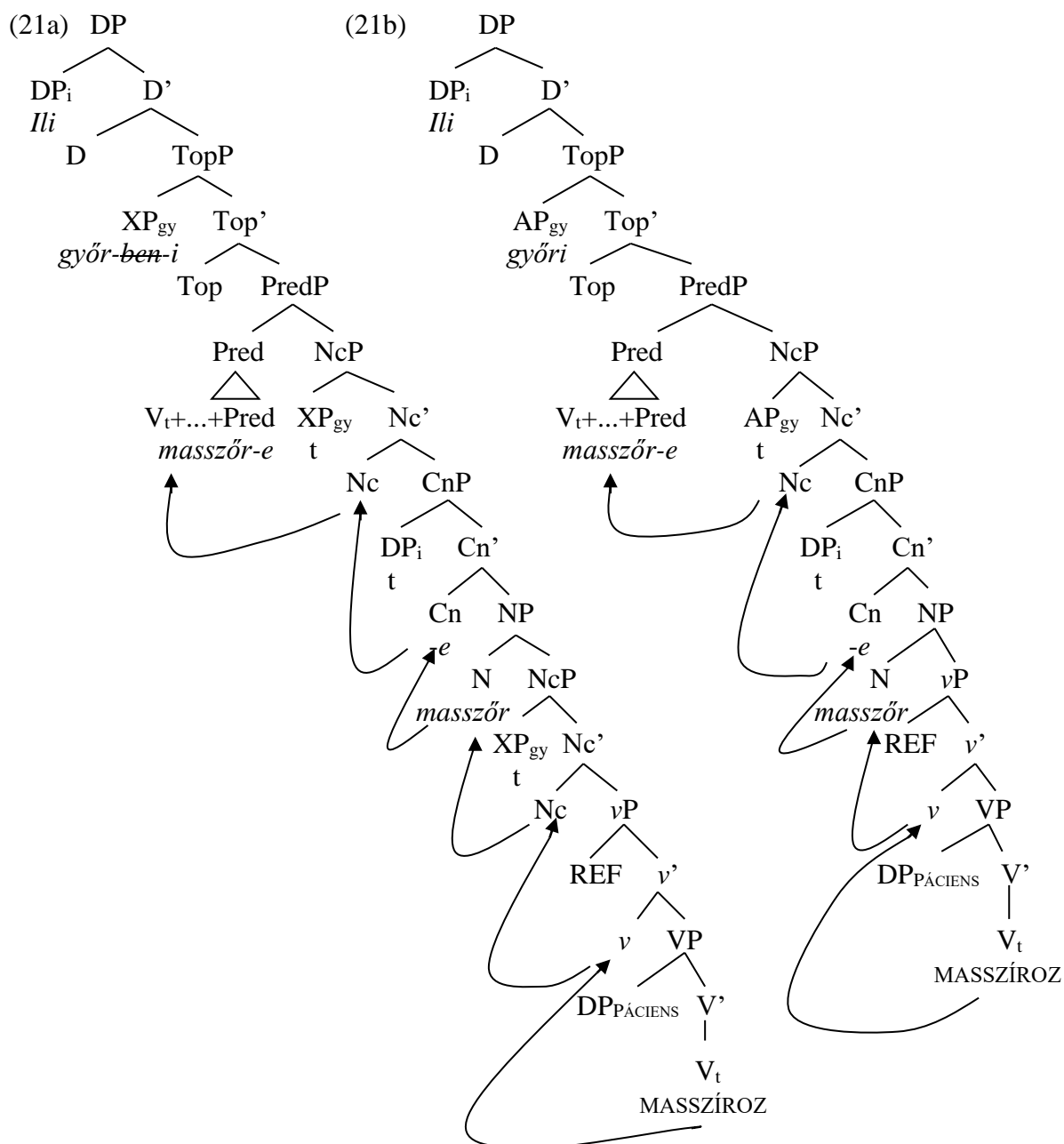
A jelzői értelmezések közötti különbséget ezúttal is ugyanúgy ragadhatjuk meg a szerkezet szintjén, mint (17a-b) esetében. Amennyiben a *győri* melléknév a főnévhez annak saját jogán kapcsolódik, akkor a szóban forgó elem AP-ként bázisgenerálódik a főnévi zónában, majd egy kötelező belső topikalizációval a főnévi szerkezet Ω zónájában olvasódik ki. Ezzel szemben ha a jelzőt a képzés alapjául szolgáló igei szerkezethez képest értelmezzük, akkor már az igei Φ zónában megjelenik egy aluspecifikált XP kategóriával, és innen először a főnévi tartomány Φ zónájába, majd egy belső topikalizációt követően annak Ω zónájába mozog.⁹

A (21a-b) ábrák abban is különböznek (17)-beli megfelelőiktől, hogy ezúttal egyszerű eseményi háttérű főnévi kifejezést reprezentálnak. Az egyszerű eseményi háttérű deverbális főnévi konstrukciók az igei zónájukban¹⁰, pontosabban annak komplexitásában térnek el komplex eseményi háttérű párjaiktól. (17a-b) esetében megfigyelhető, hogy a birtokos (a DP_i-vel jelölt *Ili*) az igei zónában, méghozzá Páciensi tematikus szerepéből adódóan a VP specifikálójában bázisgenerálódik, és innen mozog több lépésben a jelöletlen birtokosok számára javasolt DP-specifikálóba. Erre azért van szükség, mert – mint ahogyan arról a 2. fejezet kapcsán már szó volt – a komplex eseményi háttérű birtokosok kötelezően megfelelnek a képzés bemenetéül szolgáló ige egy kitüntetett argumentumának. Ezzel szemben az egyszerű eseményi háttérű főnévi szerkezetben megjelenő birtokosokat egy a főnév körül kiépülő hálózat valamely szereplőjével azonosítjuk (14), így ilyenkor ez az összetevő a főnévi zónában „születik”, és jelöletlen birtokosként innen mozog az előbb említett DP-specifikálóba. Olyan igei zóna aktiválódik tehát ezúttal is, amelyben van Páciensi argumentum, azaz egy olyan szereplő, akit masszíroznak, de mivel ez nem azonosítódik kötelezően a birtokossal, csak egy lehetőséget jelent annak értelmezésére, így ezek az elemek nincsenek összeindexelve.

⁸ A Sigurdsson-transzferen alapuló megközelítés révén éppen a Szűcs (1999: 134) által említett német grammatikabeli „stratégia” valósul meg a magyarban is, valamivel absztraktabb formában: ugyanaz az elem jelenti a jelzői és a határozói alak szintaxisbeli forrását (ez ugyebár a németben maga a melléknév), és a grammatikai környezet dönti el a hangalakot (a németben csupán egyeztetési kényszert róva ki a melléknévre).

⁹ Ezzel az elemzéssel az *erős dohányos* klasszikus problémájára is (pl. Tual 2015) megadtuk a megoldást. A (21a) analógiájára készíthetjük el az 'olyan valaki, aki erősen dohányzik' értelmezéshez társítandó szerkezetet, míg a (21b) kínálja a 'nagy erejű dohányos' keretünkben elérhető elemzését.

¹⁰ A ν P specifikálójában látható REF kategória arra utal, hogy a főnév képzésének alapjául szolgáló ige Ágens argumentuma a főnévi szerkezet egésze jelöletének felel meg (Broekhuis – Keizer – den Dikken 2012: 122–124).

5. Összegzés

Ili győri megmasszírozója/masszőre – az ilyen, igéből képzett főnévi kifejezések összehasonlító elemzése során első pillantásra talán az sem világos, hogy milyen jelentéskülönbség van a két változat között. Azután jelentésváltozatok tucatjai merülnek fel, ahogy újabb és újabb értelmezési lehetőséget találunk a birtokos és a minőségjelző számára (1–2. fejezet). E tanulmányban elsődlegesen a minőségjelző jelentéskontribúcióját helyeztük figyelmünk homlokterébe, mindamelllett a birtokoshoz kapcsolódóan „aktiválódó” jelentésekkel is számot kellett vetnünk (3. fejezet), hogy teljes legyen a kép. Végül a generatív szintaktikai elemzést elváró olvasók számára négy olyan struktúrára vezettük vissza a jelentésváltozatokat, amelyekből éppen a feltárt jellegzetességek olvashatóak ki. A megoldás elméletfüggetlen lényege az, hogy az értelmezendő jelzöt az igéből képzett főnévi „alaptag” – mint igei és főnévi karakterrel egyaránt bíró középpont – köré kiépülő gazdag struktúra igei szférájában társítjuk interpretációval, vagy (kizárólagosan) a főnévi szférájában, összefüggésben azzal is, hogy a birtokost melyik szférában interpretáljuk.

Irodalom

- Alberti, Gábor 1992. 'The Possessive Construction and the Existential Sentence' by Anna Szabolcsi. *Analecta Linguistica: Informational Bulletin of Linguistics*. 157–169.
- Alberti, Gábor – Judit Farkas 2018. Derivation of nouns. In: Gábor Alberti – Tibor Laczkó (szerk.): *Syntax of Hungarian: Nouns and Noun Phrases*. Amsterdam University Press, Amsterdam. 191–630.
- Alberti Gábor – Farkas Judit (megjelenés előtt). Igei és hibrid szerkezetek Grohmann-ciklusai és -tartományai a magyarban. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXXIII*.
- Alberti, Gábor – László Nőthig 2015. ReALIS2.1: The implementation of generalized intensional truth evaluation and expositive speech acts in on-going discourse. *International Journal on Advances in Intelligent Systems* 8/1–2: 85–106.
- Broekhuis, Hans – Keizer, Evelien – den Dikken, Marcel 2012. *Syntax of Dutch – Nouns and Noun Phrases I-II*. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Farkas Judit – Szabó Veronika – Alberti Gábor (megjelenés előtt). Egy- és többértelműségek igéből képzett és közönséges főnevek csoportjaiban. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXXIII*.
- Fu, Jingqi – Roeper, Thomas – Borer, Hagit 2001. The VP within process nominals: evidence from adverbs and the VP anaphor do-so. *Natural Language & Linguistic Theory* 19: 549–582.
- Grohmann, Kleanthes K. 2003. *Prolific Domains: On the Anti-Locality of Movement Dependencies*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Kratzer, Angelika 1995. Stage-level / individual-level predicates. In: Gregory N. Carlson – Francis Jeffrey Pelletier (szerk.): *The generic book*. University of Chicago Press, Chicago/London. 125–175.
- Laczkó Tibor 2000. Az ige argumentumszerkezetét megőrző főnévképzés. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 293–407.
- Leiss, Elisabeth 2014. Modes of modality in an Un-Cartesian framework. In: Sibilla Cantarini – Werner Abraham – Elisabeth Leiss (szerk.): *Certainty–uncertainty — and the attitudinal space in between*. John Benjamins, Amsterdam. 47–62.
- Parsons, Terence 1990. *Events in the Semantics of English: A Study in Subatomic Semantics*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Szűcs Tibor 1999. *Magyar–német kontrasztív nyelvészet a hungarológiában (a magyar mint idegen nyelv és kultúra közvetítésében)*. Pécsi Nyelvészeti Tanulmányok 4. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest.
- Tual, Lucas 2015. A compositional analysis of French *-eur*-nominals in combination with ambiguous adjectives. Konferenciaelőadás: *SinFonJA* 8. Ljubljana, 2015. szeptember 26..

Farkas, Judit – Alberti, Gábor

Interpretational alternatives for attributive structures belonging to Hungarian deverbal nouns

The paper discusses how different meanings can be associated with attributive structures that belong to deverbal nominals in Hungarian. The semantic ambiguity of deverbal nominals lies with their hybrid status: they are partly verbal and partly nominal. Parallel with this Janus-facedness, the semantic contribution of their attributive constructions (and that of their possessors, if any) may rely on either the 'input' verbal character or the 'output' nominal character. In our transformational (phase-theorist minimalist) generative syntactic framework, we account for the 'verbal character' by assuming that certain deverbal nominal constructions (e.g., the complex-event denoting subtype) have syntactic structures that factually contain (more or less "fully-fledged") highly complex verb phrases. As for 'nominal-based' meaning contributions, we account for the observed ambiguity by assuming polysemous mental networks, formally represented as directed graphs.